

Жорж Клемансо
СЈАЈ И БЕДА ЈЕДНЕ ПОБЕДЕ

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Превео са француској
Душан Гујаничић

Наслов ориџинала
Georges Clemenceau
GRANDEURS ET MISÈRES D'UNE VICTOIRE
Paris, 1930.

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2020.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора, изнети у књизи, не изражавају ставове органа
који је доделио средства за суфинансирање]

ЖОРЖ КЛЕМАНСО

СЈАЈ И БЕДА
ЈЕДНЕ ПОБЕДЕ

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
Београд

GEORGES CLEMENCEAU

**Grandeurs
et misères
d'une victoire**

PARIS
LIBRAIRIE PLON

M.CM.XXX

81e mille

Насловна страна оригиналног издања

Кратак осврт или уместо предговора

Жорж Клемансо (1841–1929) је, према неким мишљењима, највећи француски политичар и државник 20. века, после Шарла де Гола. Ова јединствена личност Треће француске републике, најдуговечније до данашњег дана, у значајној мери је обележила друштвени и национални живот Француске током више деценија, да би врхунац своје славе и популарности стекла у последњим годинама Великог рата, као и у послератном периоду. Шта је Клемансо издавајало од осталих француских политичара његовог доба, до те мере да добије надимке „Тигар“ и „Отац победе“?

Када се погледа његов животни пут и дубље „загребе“ по његовим делима и убеђењима, онда долазимо до закључка да су то једна непоколебљива вера у снагу отаџбине која је у великој мери ослоњена на тековине и идеале Велике револуције из 1789. године, као и снажан карактер личности која није презала да зарад својих убеђења дође у сукоб како са својим противницима, тако и са пријатељима и савезницима. Уосталом, и један од његових надимака, „рушитељ министара“, довољно сликовито говори о томе. Његова лекарска професија, коју је на неки начин наследио од оца и прадеде, није га спречила да доста рано, већ на самом крају Другог царства, заплови у политичке воде, постајући млади градоначелник Монмартра, недавно припојене општине граду Паризу. Његова бунтовничка, провокативна и правдољубива природа дошла је до изражаја и крајем

19. века kada se on otvoreno suprotstavio jednom od „kapitalnih“ projekata Treće republike – kolonizaciji, odnosno šireњу francuske moći, vlasti i uticaja na druge kontinente, čime je izazvao protivljenje nemalog broja političara tadašnjeg režima. Isto tako, dosledno je zauzeo stav i tokom aфере „Draјfus“ kada se jasno usprotivio društvenom i sudskom progonu mladog oficira jevrejskog porekla protiv koga je lažni karakter optužbi za nacionalnu izdaju u korist Немачке признат тек после више година.

Клемансови политички и друштвени ангажмани су били многобројни. Лекар, трибун, народни посланик, сенатор, једно време и новинар, па на крају и својеврсни ратни лидер (његове посете војницима на фронту нас Србе неодољиво подсећају на идентично понашање краља Петра током Великог рата), представљају све оне улоге у којима је дошла до изражаја јединствена, карактерна и неконформистичка Клемансоова личност.

Жорж Клемансо је током времена постао, рекло би се на неки начин, једна врста природне асоцијације на Трећу републику, један политички режим изразитог парламентаризма који је настао на рушевинама Другог царства и који је, притиснут националним понижењем губитка Алзаса и Лорене у француско-пруском рату, спремао и духовно и материјално своју децу на неизбежан реванш према свеже уједињеној немачкој нацији. Историјска гигања и ломови који су потом условили невиђени и муњевити војни и национални слом Француске 1940. пред Хитлером, сасвим сигурно најтежи у њеној дугој историји, накнадно су показали да је Трећа француска република свој „врхунац славе“ и „апотеозу“ доживела управо победом у светском рату, чији је један од најзаслужнијих стваралаца био неспорно Жорж Клемансо.

Клемансо се показао и као успешан и донекле „револуционаран“ министар полиције. Као „први пандур Францу-

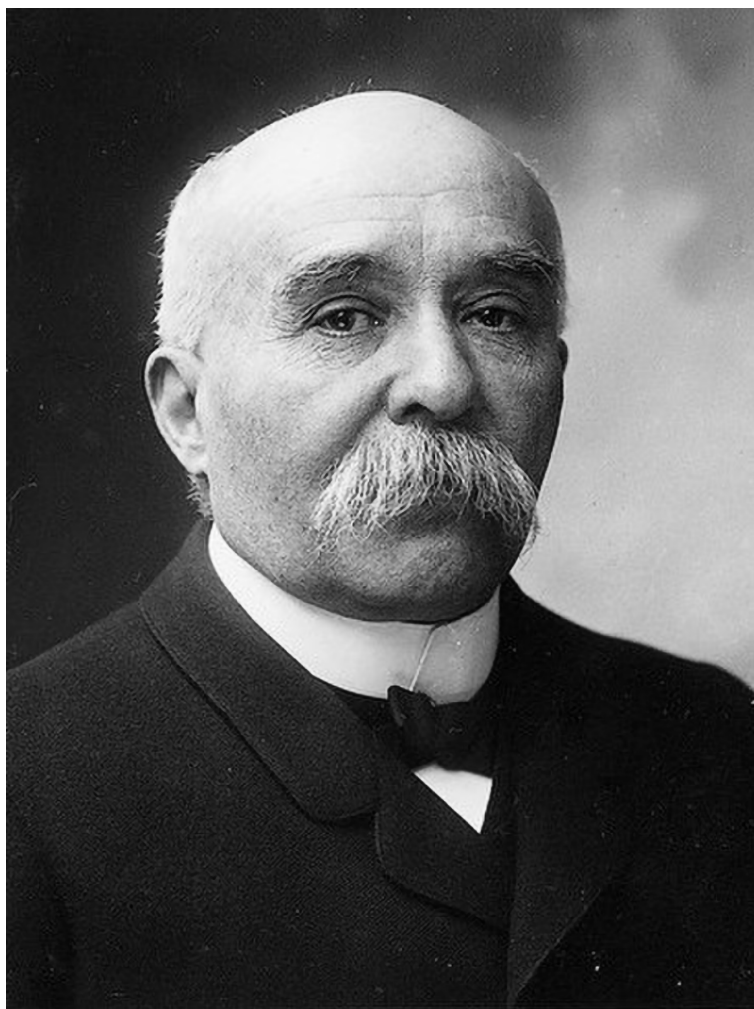
ске“ како је сам себе називао, он је једној слабо опремљеној и заосталој државној служби почетком 20. века омогућио материјални, технички, па и „идејни“ развој како би се ефикасно носила са бројним изазовима криминала на својој великој територији. Исто тако, напоменимо и једну занимљиву специфичност која прати Жоржа Клемансоа – он је један међу оним значајним француским државницима и политичарима који се, и поред свег свог талента, снаге и утицаја, никада нису успели на врхунско место политичког пиједестала – места председника републике, односно шефа државе!

Оно што би могло донекле зачудити читаоца, који је нужно обележен категоријама и схватањима 21, па и краја 20. века (тим пре ако је и познавалац друштвено-политичких прилика у данашњој Француској) проучавајући Клемансоа, јесте чињеница да он као несумњиво политичар са левице (у оној класичној поставци), и притом непоколебљиви атеиста и антиклерикалац, испољава тако жустри патриотизам као незаобилазни елемент његовог политичког бића. И управо нам се чини да баш ту негде лежи кључни успех Треће републике – она је умела да, после бројних друштвених криза и расцепа с краја 19. и почетка 20. века (велика афера Драјфус, турбулентно, а на моменте и болно одвајање католичке цркве од француске државе, сељачки и раднички штрајкови итд.), успостави национално јединство 1914. кроз чувено „свето заједништво“ (*«union sacrée»*) целе нације и да на тај начин победи у једном светском рату.

Највећем делу наше, српске публике он је тек магловито познат по једној, додуше лепој и дугачкој улици на Дорћолу, старом делу Београда. На истом месту се налази и краће објашњење о овој личности као својеврсни омаж великом „Тигру“. Често се цитира и његова изјава на мировној конференцији у Версају 1919. године, када је озваничен завршетак Првог светског рата: „Приликом закључења ове

наше Конференције мира, ја морам, пре него што сиђем са овог подијума да изразим своје велико жаљење што са политичке позорнице света нестаје једно велико историјско име, а то је Србија.“ Зато је, по нашем мишљењу, ова несвакидашња личност двоструко инспиративна, како за Французе, тако и за Србе. За ове прве, да у епохи националног песимизма пронађу надахнуће у вулканском родољубљу, истрајности и непоколебљивости свог славног земљака, а за нас пак, да се подсетимо једне срећније епохе српско-француских односа и пријатељства које, онако „несрећно“ и „израђавано“ после трагичних ’90-тих година 20. века, ипак по нашем дубоком уверењу није сасвим замрло услед пламичка пријатељства које са ентузијазмом одржавају одређени појединци и организације са обе стране. Ако ова књига, која се додуше не бави најдиректније Србијом и поред спорадичних помињања, допринесе бар малом упознавању великог Жоржа Клемансоа сматраћемо да смо обавили користан и вредан посао.

Душан Гујаничић

Жорж Клемансо

УВОД

Противник је у сили галопа којим се удаљавао одапео још једну отровну стрелу. У тренутку урањања у погребну тмину, маршал Фош (Foch) као да је оставио читаву гомилу изгубљених стрела несигурном руком једног приученог стрелца.

Садашње време не одговара захтевима тишине. Са свих страна одзвањају причалице причајући баналности чији звук можда и очараву масе већ пробушених дубних опни. Можда сам због тога и ја сам поклекао пред свеопштим нагоном, са оправдањем да спречим да моје одсуство одговора не буде протумачено као потврда реченог. Није ми то значајно онолико колико би се дало поверовати. Онај који је на делању засновао читаву суштину свог живота не зауставља се олако пред тричаријама.

Када сам видео ту разузданост „војничких прича“ где у самоћи касарне војник подсвесно тражи реванш за сукобе са хијерархијом који нису увек разрешени у његову корист, био бих можда и спреман да одустанем од мог задатка да ми дах славних дана није величанствено пробуди некадашњи, још увек горући пламен старих осећања.

Шта!? Господине Маршале, ви сте толико отпорни на дрхтаје најлепших часова да вам је требало десет година хладног промишљања да се устремите на мене без иједног

другог разлога до подсећања на војничка негодовања! Још сте и послали на терен неког другог на ваше место – што се иначе не ради. Да ли сте се толико прибојавали мог одговора? Или сте пак помислили да бих ја, уколико бих умро пре вас као што је деловало изгледно, остао постхумно под теретом ваших оптужби? Господине Маршале, то не би било војнички.

Забога, Фош! Фош! Добри мој Фош! Зар сте све заборавили? Ја вас и сад видим свог разбукталог са тим вашим гласом који је одавао ауторитет, и који није био најмањи међу вашим достигнућима. Нисмо се увек у свему слагали. Али, када би се расправа пријатно окончала и дошло време за чај, ви бисте ме гурнули лактом и без икакве прорачунатости рекли:

„Дакле? Хајдемо на *йојило*“.

Да, некада смо се и смејали. Данас се не смејемо често. Ко би данас рекао да је то за нас била навика из добрих времена? Преживљавали смо најгори метеж. Нисмо увек имали то задовољство да гунђамо. Или, ако је и било неких гунђања повремено, сва су она нестајала пред *йојилом*. Беснели смо, али смо се надали, хтели смо све заједно. Ту је био непријатељ који је од нас стварао пријатеље. Он је још увек ту, Фош. И због тога вам замерам што сте поставили вашу темпирану нараву пред вратима историје да бисте ме изгребали по леђима – као увреду за проухјала времена.

Сигуран сам да се више никад нисте сетили мојих опроштајних речи. То је било у скупштини града Париза у вези са спомен-плочом где је писало да нас је било тројица који су задужили отаџбину – вриштећа неправда према толиким другим људима. На излазу из здања ставио сам вам пријатељски руку на груди и, чукнувши вам срце под униформом, рекао вам:

„Испод ове униформе има доброте“.

Ви ми нисте ништа одговорили и ја вас више нећу видети до самртне постеље.¹ Какав је грех према вашој успомени то што вам је требало толико година да ми упутите детињасте оптужбе путем посредника, који, ко год да је у питању, није сигурно у рату доживео оно што смо доживели нас двојица!

Има још и горе од тога. Када сам ишао у Америку да браним Француску, оптужену за милитаризам, омогућили сте да се под вашим именом објави у *Њујорк њуриду* један тешко увредљив чланак против мене који ваш писац мемоара није ни смео да одштапа, и који ћу ја обелоданити читаоцима уз писмо где сте ми изразили обилну захвалност што сте од мене добили маршалску палицу. Држава ће нам судити.

Ја сам остао оно што сам и био. Са врлинама и манама, све у служби отаџбине, незаинтересован за почести и чинове прописно додељене што додају тежину на ваги која мери успех. Нико ко би имао моћ да ми додели признање. Очекивати све само од себе самог представља снагу.

Ви имате Марну, Изер и Дулан, и несумњиво још других војничких акција. Ја сам прешао преко ваше очигледне непослушности која би, под неким другим, окончала вашу војничку каријеру. Спасео сам вас пред скупштином у афери Шмен-де-Дам² која још увек није расветљена. Да се ни сам подигао са своје скупштинске клупе где бисте ви били данас?

Па ипак, на врхунцу почести, под десетогодишњом тишином, дочекати да нестанете са јавне сцене да бисте ме онда са вашег прозора гађали сакупљеним каменчићима, то не иде уз вашу славу, да вам искрено кажем. Потпуно

¹ Фердинанд Фош, славни маршал француске војске из Првог светског рата, је умро 1929. године, свега неколико месеци пре Клемансоа исте године.

² Видети касније у посебном поглављу објашњење ове војничке операције.

другачији је био мој осећај када сам ишао да се поклоним вашим сенима. Зашто вам је требало да, без и најмање провокације према вама, нанесете штету свом угледу?

Ово је било довољно да би се ушло у проблематику. Нико ми неће оспорити право, па чак ни дужност да одговорим иследнику који почиње тако што већ заузима погрешан став. Имао сам и још увек имам резерве тишине у служби своје отаџбине. Али, с обзиром да неће бити пропуштена прилика да се моја одмереност припише мојој слабости, ја нисам могао остати без одговора. Призивате ме. Ту сам.

Прво поглавље

УВОД У ТЕМАТИКУ

Амбиције и недостаци, то је човечанство од вајкада.

Моји односи са генералом Фошом претходе рату који нас је објединио тако различите у заједничком деловању у служби отаџбине. Новине су пренеле како сам га ја именоввао за старешину војне академије јер сам имао у виду његове претпостављене способности, без навођења његових контаката са Конгрегацијом Исусових малих сестара.³ Случај је био да су се ствари одвиле приближно онако како је пренето. То није уобичајено. Потврђујем, дакле, две размешене реченице:

„Имам једног брата језуиту.“

„Не занима ме.“

Могао сам да одаберем неки умеренији израз. Али мој саговорник је био војник и стало ми је било да будем схваћен. У недостатку других квалитета, моја реч је барем била јасна. То је могло бити довољно. Генерал Пикар (Picart), министар одбране, био ми је топло препоручио генерала Фоша у циљу спровођења наставе стратегије која је требало да започне. Ја ништа више нисам ни тражио. Да су улоге биле у обрнутом смеру постављене, нисам баш сигу-

³ Католичка монашка заједница основана у 17. веку, посвећена васпитању девојака. Кратка анегдота која потом следи у тексту је занимљива, имајући у виду изразито антиклерикални дух Жоржа Клемансоа, као и већине француских политичара левице током Треће Републике. (прим. прев.)

ран да би било ко међу мојим противницима био способан да следи мој пример.⁴

Не позивам се наравно ни на какве посебне заслуге због једног тако обичног чина француског родољубља. Припадам оној генерацији која је доживела губитак Алзаса и Лорене, и остао сам неутешан због тога.⁵ Подсећам у вези тога, са дозом безазленог поноса, да сам се ја 1908. године супротставио Немачкој у афери Казабланка,⁶ и да је влада Вилхелма II, након што је од нас тражила извињење, морала, захваљујући мом мирном отпору, да се задовољи обичном арбитражом, као у било ком спору иначе. Још увек се нисмо тад налазили у фази понижавајућег уступања једног дела територије нашег Конга Немачкој, од стране г-дина Кајао⁷ (Caillaux) и г-дина Поенкаре⁸ (Poincaré), његовог наследника.

Не кријем притом да сам имао ноћ или две немирног сна услед тога. Носио сам озбиљан ризик. Слабићи, који су начелно гледајући веома бројни, били би спремни да ме осуде због те афере. Међутим, част моје земље је остала неуклањана у мојим рукама.

Ако сам и имао неких контаката са генералом Фошом од тих далеких дана па све до рата, никакво сећање нисам

⁴ У вези једне универзитетске кандидатуре, у мање драматичним али још увек осетљивим околностима, определио сам свој избор ка г-дину Бринтијеру, иначе противнику мојих идеја, јер ми је деловао као најпозванији за то место. Истичем понос у овом подухвату који је проистекао из потпуног поверења у последњи круг провере истине слободним деловањем људског духа.

⁵ Губитак двеју покрајина на истоку земље, Алзаса и Лорене, представља најтежу последицу по Француску после пораза у француско-пруском рату 1870–1871. (прим. прев.)

⁶ Афера позната по томе што је више француских легионара (међу њима изванстан број оних немачког порекла) дезертирало у Мароку, што је касније добило судски епилог.

⁷ Жозеф Кајао, истакнути члан радикалне партије у Француској, више пута министар финансија и полиције и председник владе. (прим. прев.)

⁸ Ремон Поенкаре, председник Француске између 1913. и 1920. године. (прим. прев.)

о томе сачувао. Он није био у политици и ја му апсолутно нисам био потребан.

У Бордоу, након битке на Марни,⁹ примио сам писмо од мог брата Албера који је био мобилисан и коме је генерал Фош, и не познајући га притом, поверио следеће размишљање: „Рат је сада виртуелно завршен“. То је можда у том тренутку значило истрчавати пребрзо пред руду. Додуше, несумњиво нико боље од самог Фоша, који је имао одговорност за спровођење војних операција, то није осетио. Али, догађаји су заиста потврдили то срећно предсказање. То говори у прилог живахности интуиције војника.

Моје расположење према команданту који је већ сматрао рат победнички окончаним није могло тада бити боље. Нисам дакле био превише изненађен када ми је током лошег ратног периода, крајем 1914. године, где сам ја услед незахвалне дужности био у жестокој опозицији, упућена молба, посредством мог брата, од стране генерала Фоша за посебним сусретом у префектури Бовеа, где је дужност тада обављао мој пријатељ г-дин Ро, будући полицијски префект.

У својој наивности сам поверовао да неко значајно откриће стоји иза тог неочекиваног потеза. Дошао сам дакле сав загрејан, да би се вратио охлађен сазнавши да се радило само о потреби да будем испитан у доба рата од стране једног војног старешине око расположења, повољног или неповољног, политичких кругова у вези једне реконструкције генералштаба за коју је лично био заинтересован мој саговорник.¹⁰

Моје држање, уопштено говорећи, било је на љубазној дистанци. Свакако сам прихватио да укажем поверење бившем професору стратегије на Вишој ратној школи, али ништа мање од тога сам жалио због његове заокупљености

⁹ Највећа француска ратна победа у 1914. години. (прим. прев.)

¹⁰ Један низ општих места о рату, о нашим шансама за успех, о ономе што бисмо могли предузети. Мој саговорник ми је деловао сиромашан идејама.

чисто личним интересом. Вратих се са тог састанка лично разочаран. Тако се завршио, а да није ни започет, тај тајанствени скуп.

Касније, у току 1916. године, једно друго изненађење ме је сачекало. Видим ли ја то мог скупштинског колегу, г-дина Меније-Сиркуфа, ордонанса генерала Фоша који ми доноси бисту свог шефа, имитацију теракоте, печене земље, а који ми успут преноси поздраве? Остадох запањен тиме. Шта се тиме очекивало од мене? На моје питање дотични ми је рекао да је један вајар био унајмљен од стране генералштаба како би од једног великог модела направио петнаест малих статуа намењених личностима за које се претпостављало да су утицајне. Била је то замашна операција. Могла је чак и да насмеје човека. Па ипак, остаје чињеница да је један такав подухват морао деловати чудно на врхунцу рата у коме је сам опстанак Француске био угрожен. Чуо сам чак и да су [француски] краљеви слали своје фотографије посетиоцима којима су били задовољни. Генерал Фош се досетио да пошаље, ни мање ни више него бисту, и могу рећи да сам, за једног човека који не шурује ни са војницима ни са цивилима, један такав поклон доживео лично нелагодно.

Још одређенији од свог претпостављеног, његов ордонанс није преда мном крио мишљење да би генерал Фош требао бити постављен на чело француске војске. Томе се уопште нисам противио. Меније-Сиркуф ме је притом више пута посетио како би ме убедио у исправност његовог виђења ове ствари. Наводим овде из његове бележнице неколико пасуса:

„Било је 10 сати преподне када сам тог 15. априла 1916. посетио г-дина Клемансоа на његовој адреси у улици Френклиновој – никада пре тога нисам имао прилику да му се приближим.

Шта ме је понукало да га посетим?

То је било због тога што сам се уверио, кроз повремено бурне полемике у *Окованом човеку* да се ради о човеку који гаји неспорну љубав према Француској, као и апсолутну жељу за победом.

Ја сам стар, рече ми. Није ми стало до живота, али сам се заклео да ће моје старе кости издржати до коначне победе, јер она је наша, господине, победа је наша.

Кад сам дошао до речи, упознао сам свог саговорника са тренутним стањем операција на терену, онаквим бар какво се мени чинило на основу процене чињеница...

Нисам приметио, рекох му, у мом окружењу ниједног генерала који безрезервно верује у нашу војничку победу, са изузетком генерала Фоша. С обзиром да уз ту неопходну веру код њега постоје и квалитети који га чине једним од наших најбољих војника, чинило ми се да је он предодређен да предводи наше трупе, а влада ће у њему имати најсигурнији и најоданији ослонац у тешким месецима пред нама.

Не бих желео да поверујете да ја о њему говорим као њему привржени официр, ни као пријатељ који се за њега ве-зао током претходних осамнаест месеци у његовој служби. Не, ја желим да се ослањам на чињенице.

Објаснио сам му потом, на свој начин, развој маневара на Марни (када је Фош командовао 9. армијом) којима сам присуствовао као артиљеријски официр 60. резервне дивизије, и 'трке на мору' која се окончала заустављањем немачке офанзиве на северу 15. новембра 1914. године. Било је у тим двама акцијама откровења офанзивних квалитета, употребе и штедње моралних ресурса у резерви, чак и дипломатије, и то све у тој мери да бисмо могли рећи да, премда многи наши генерали имају сјајних квалитета, генерал Фош је тај који је деловао за класу изнад свих.

Уосталом, рекох му, дођите да га видите. Двапут сте свратили до нас – уочио сам вас – а да се притом нисте за-

држали у нашем генералштабу. Чврсто сам убеђен, ако бисте вас двојица делали заједно, ви у министарству полиције а он у војсци, да бисмо ми имали најбоље могуће услове за коначан успех.

Офанзивни квалитети генерала га чине способним да оствари победу, али исто тако и да изгуби битку; неопходно је да уз њега буде неко ко га може покрити и подржати пред скупштином,¹¹ у земљи чији сензибилитет ви познајете добро, и зато верујем да сте ви најбољи човек за то. Време је, господине Председниче, да се сагласите са овим.“

Признајем да ми је уручивање статуе изазвало одређене недоумице у погледу кандидата за место главнокомандујућег. Да ли ми се то можда враћала успомена на генерала Буланжеа¹² (Boulanger)...?

Најзад, у одласку, Фошов ордонанс ме је упитао:

„Онда, имам ваше обећање, није ли тако?“

Није на мени да било коме дајем обећања, одговорих му. Али, свакако сам расположен. У сваком случају, мене неће ни питати.

Време је пролазило. А онда, изненађење! Једног јутра крајем 1916. године, ушао је у моју канцеларију лично генерал Фош, веома узбуђен:

Долазим право из генералштаба где сам управо срео генерала Жофра (Joffre).¹³ Да вам испричам шта ми је рекао:

¹¹ Жорж Клемансо подвукао овде. Г. Меније-Сиркуф је предвидео Шменде-Дам.

¹² Жорж Буланже, француски генерал и кратко време министар одбране 80-их година 19. века. Након одласка с власти створио антипарламентарни покрет незадовољника Трећом Републиком коју је покушао да сруши, што му је подарило назив „буланжизам“. Касније побегао у Белгију где је извршио самоубиство. (прим. прев.)

¹³ Жозеф Жофр, један од најчувенијих француских генерала Првог светског рата. Посебно остао запамћен по великој победи у бици на Марни 1914. године. (прим. прев.)